

Wojciech Eckert*

SYSTEM OBRONNY OŚNA LUBUSKIEGO. PIĘKNO DO ODKRYCIA

THE FORTIFICATION OF OŚNO LUBUSKIE. A BEAUTY TO BE DISCOVERED

Ośno Lubuskie jest średniowiecznym miastem w województwie lubuskim, które posiada dobrze zachowany dawny system obronny. Trwałość i użytkowość, które kiedyś były najważniejszymi cechami tej budowli, dzisiaj nie mają większego znaczenia. Obecnie najważniejszym elementem tego zespołu jest piękno fortyfikacji zawarte w krajobrazie kulturowym miasta.

Słowa kluczowe: fortyfikacje, trwałość, użytkowość, krajobraz miejski

Ośno Lubuskie is a Medieval town in Lubuskie province. Its fortifications remained almost intact. The durability and usefulness of these structures, important in the past, are invalid today. Today the most important of that complex is its beauty in the urban landscape.

Keywords: fortifications, durability, usefulness, urban landscape

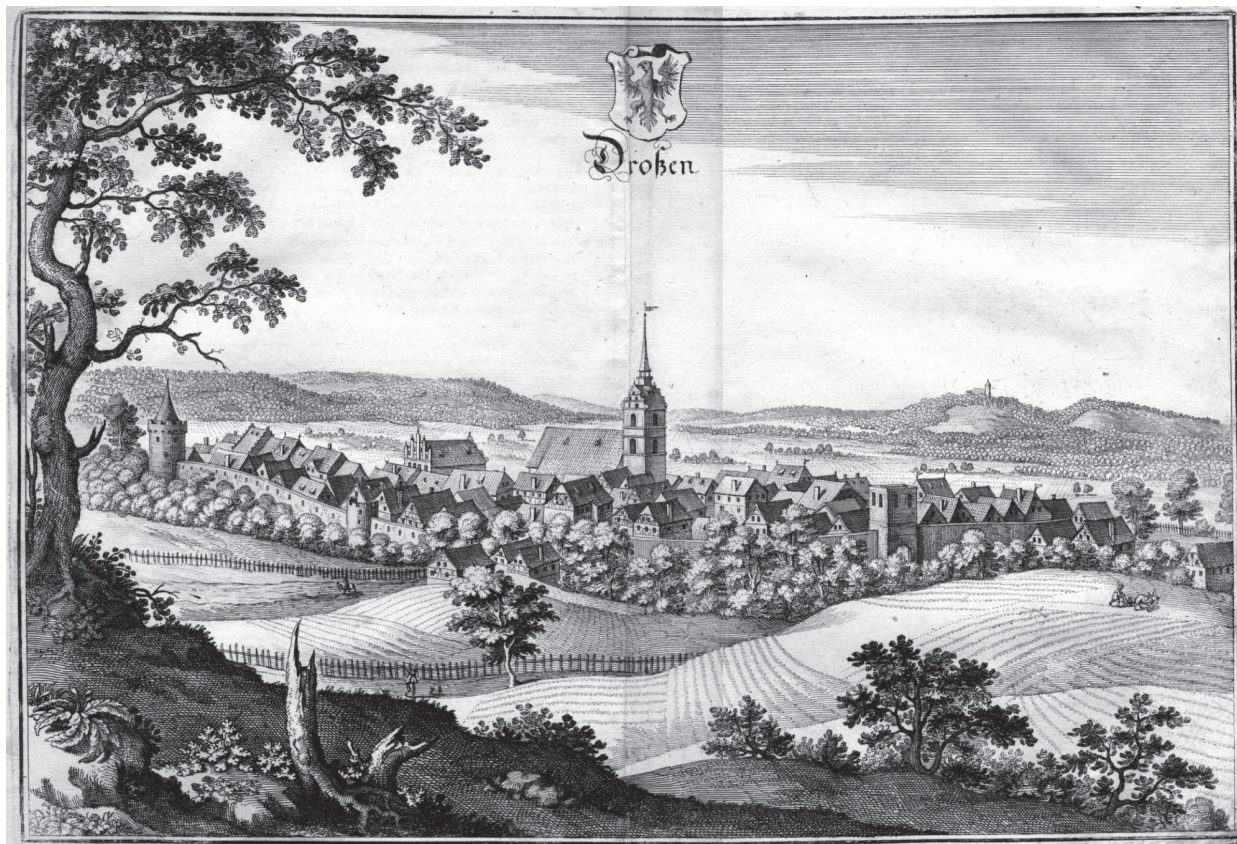
Województwo Lubuskie to region bardzo bogaty w relikty architektury obronnej. Czasami, ze względu na ich ilość, zróżnicowanie i stan zachowania, nazywane jest skansenem fortyfikacji. W zachodniej części tego województwa znajduje się niewielkie, lecz wyjątkowe miasteczko, Ośno Lubuskie. Wyróżnia się ono zachowanymi w doskonałym stanie, biegnącymi prawie na całym obwodzie, murami miejskimi wraz z basztami i wieżami obronnymi.

Ośno Lubuskie ma metrykę wczesnośredniowieczną. Na początku istniał tu prawdopodobnie gród obronny z podgrodziami, które z inicjatywy biskupów lubuskich w latach 1145–1233 przekształcono w osadę targową. Ślad tej osady widoczny jest

w zachodniej części starego miasta. W sąsiedztwie placu targowego, na niewielkim wyniesieniu znajdującym się w kierunku południowo-wschodnim od niego, wzniesiono w 1298 roku kościół. Wkrótce po lokacji miasta, na północ od placu, wytyczono rynek, a pomiędzy 1440 a 1470 rokiem wytyczono ulice nowej części miasta.

To pierwotne rozplanowanie terenu czytelne jest do dzisiaj. Od wschodu, w miejscu zbiegu ulic przechodzących w szlak biegnący w kierunku Sulęcina, wytyczono drugi rynek o kształcie trapezu z lekko łukowatą pierzeją zachodnią. Wynikało to z przebiegu ulic pochodzących z pierwszych faz rozwoju miasta. W pierzei wschodniej wyprowadzono regularnie dwie

* Eckert Wojciech, dr inż., Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Inżynierii Lądowej i Środowiska, Instytut Budownictwa, Zakład Budownictwa Ogólnego i Architektury.



ulice (Kopernika i Kościelna), które łagodnie zbiegały się łukiem w pobliżu Bramy Sulęcińskiej. Od południa, równoległe do nich wytyczona została ulica (1 Maja) ograniczająca spory blok zabudowy, drugi w tej części miasta. Powstał w ten sposób charakterystyczny układ równoległych ulic zamkniętych od wschodu ulicą poprzeczną (Strażnicza). Wydaje się, że kształt tych kwartałów Ośna miał być prostokątny. Figura ta jednak została zwężona od strony północnej ze względu na przebiegający w tym miejscu ciek wodny i liczne bagniska i mokradła.

Na nowym rynku wzniesiono ratusz. Kościół i ratusz, symbole władzy kościelnej i świeckiej, stanowiły dominanty eksponowane z kierunku zachodniego, widoczne przez przyjeżdżających z Sulęcina. Ukośne ustawienie ratusza na placu wynikało z dążenia do optycznego scalenia tej budowli z kościołem, który był najbardziej reprezentacyjnym i największym obiektem w mieście.

Dotychczasowe wały ziemne zastąpiono w 1477 roku murami miejskimi. Nową konstrukcję wzniesiono z kamieni narzutowych i cegły. System obronny miał „zarys gruszki spłaszczonej od wschodu”. Do miasta prowadziły dwie bramy. Na zachodzie znajdowała się Brama Frankfurcka, na wschodzie Brama Sulęcińska. W północnej części, przy wylocie w kierunku Rzepina, znajdowała się tylko furta.

Poza granicami miasta, w pobliżu Bramy Frankfurckiej znajdowała się, zamieszkała przez ludność autochtoniczną, chłża. Widoczna jeszcze na planie z XVIII wieku „Ketze” tworzy niewielki plac otoczony zwartą zabudową.

Powierzchnia miasta otoczonego murami obronnymi wynosiła ok. 135 000 m². Ze względu na złożony proces formowania się miasta, bramy znajdujące się w odległości 480 m, łączyła załamująca się w wielu miejscach ulica. Mury, zaopatrzone w liczne baszty, liczyły ok. 1350 m długości. Korona murów zwieńczona była drewnianym gankiem bojowym. Przedpiersie było murowane z cegły i posiadało liczne otwory

strzelnicze. Ganek wspierał się na drewnianych wspornikach zamocowanych po wewnętrznej stronie murów. Bramy połączone były z przedbramiami tzw. szyjami.

Baszty miały zróżnicowane konstrukcje. Najwięcej było baszt łupinowych, wzniesionych na rzucie kwadratu. Zwieńczone były czterospadowym dachem krytym dachówką. Otwarte od środka połączone były z gankami bojowymi za pomocą pomostów. Komunikację zapewniały drewniane drabiny. W trzech ścianach znajdowały się dwa poziomy otworów strzelniczych umożliwiających prowadzenie ostrzału zarówno w kierunku przedpoła jak i flankującego wzdłuż murów. Były też baszty wzniesione na rzucie okręgu. Te cylindryczne konstrukcje wieńczyły stożkowate hełmy. Przynajmniej jedna cylindryczna baszta posiadała na ostatniej kondygnacji taras z przedpiersiem zakończonym krenelażem.

Niestety niewiele materiałów ikonograficznych przedstawiających Ośno zachowało się do dzisiaj. Najstarszy znany plan miasta pochodzi z XVIII wieku. Jednak istnieje wspaniały dokument, na którym widoczne są najważniejsze budowle, a przede wszystkim wspaniale zachowane średniowieczne obwarowania. Jest to panorama Ośna, która została wykonana przez Mateusza Meriana przed 1650 rokiem. Przedstawia widok miasta z „lotu ptaka” od strony północnej.

Widok Ośna „z lotu ptaka” jest widokiem z wysokich wzgórz, których w tym miejscu nigdy nie było. Taki zabieg był często stosowany przez rysowników i rytowników, którzy w ten sposób nadawali głębię płaskim rysunkom, dając równocześnie przedstawianym budowlom trzeci wymiar. W centralnej części ryciny dominuje monumentalna bryła kościoła. Obok po lewej stronie widać ratusz, wokół liczne kamienice z dachami krytymi dachówką. Widać, że było to miasto bogate i dostojne. Całość opasują mury obronne najeżone basztami o zróżnicowanych formach i wielkościach.

Dokument ten jest precyzyjnym zapisem stanu zabudowy miejskiej i stanu fortyfikacji Ośna z połowy XVII wieku. Można na jego podstawie podjąć próbę opisu, a w przyszłości być może rekonstrukcji górnych partii, zachowanych do dzisiaj, murów obronnych i baszt i adaptacji ich dla celów turystycznych.

Oczywistym jest, że budowniczy systemu obronnego Ośna wznosili te dzieła mając na uwadze przede wszystkim użytkowy (*utilitas*) charakter tych budowli. Jedynym miernikiem jakości ich pracy była skuteczność (doskonałość rozwiązań inżynierskich) tego systemu w trakcie obrony miasta oraz trwałość (*firmitas*), także w okresie pokoju. Ważny był również aspekt ekonomiczny, technologiczny oraz organizacyjny tak wielkiego przedsięwzięcia budowlanego.

Budowniczy fortyfikacji Ośna nie znali dzieła Witruwiusza o architekturze napisanego szesnaście wieków wcześniej. Stosowali się jednak do jego zasad i teorii. Świadczy to o uniwersalności dzieła wielkiego rzymskiego architekta. Świadczy to też pośrednio o tym, że podstawowe zasady budowlanej sztuki inżynierskiej są niezmiennie, niezależnie od tego czy

buduje się z marmuru, kamienia, cegły, drewna czy lodu.

Z witruiwiańskiej triady: *firmitas*, *utilitas*, *venustas*, podczas wznoszenia murów obronnych Ośna, nie uwzględniono jej trzeciego elementu. Piękno było zbędne w tego typu budowlach.

Wartości estetyczne systemów obronnych miast zostały zauważone kilkaset lat później. Dopiero w XIX wieku doceniono walory reliktyw sztuki fortyfikacyjnej, te nowe elementy dziedzictwa kulturowego zaczęto chronić i eksponować. Odkryto piękno architektury obronnej zawarte w jej proporcjach, skali, symetrii, rytmie, materiale, związkach z układem urbanistycznym i korelacjach z krajobrazem.

Obecnie w przestrzeni urbanistycznej Ośna Lubuskiego system obronny miasta stanowi jej najpiękniejszy element. Wyróżnia również to miasto spośród innych, nadając mu wyjątkowy charakter.

W ten sposób użytkowość i trwałość fortyfikacji, kiedyś najważniejsze właściwości tego typu architektury, zeszyły na dalszy plan a piękno budowli, nieplanowane przez budowniczych, stało się wartością zauważalną i trwałą.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Kowalski S., *Zabytki środkowego Nadodrza*, Zielona Góra 1976.
 [2] Karłowska-Kamzowa A., Ośno, [w:] *Studia nad rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, tom I, Zielona Góra 1970.